

SPOREN VAN HERINNERING

nr. 14
December
2014

BELGIQUE - BELGIË
P.P.
BRUXELLES X
1/9464

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

| DRIEMAANDELIJKS | JAARGANG 4 | NR.14 | OKTOBER - DECEMBER 2014
| AFGIFTEKANTOOR: BRUSSEL X | ERKENNINGNUMMER SPOREN VAN HERINNERING: P602292

INHOUDSOPGAVE

ACTUALITEIT

België in de Eerste Wereldoorlog: tussen feit en fictie p. 2

VRAAGSTUK

Verwaarloosd verleden. De Arabische wereld en haar impact op de Eerste Wereldoorlog (1910-1922) p. 7

+ Pedagogische toepassing p. 11

UITGEDIPT

Slachtoffers of 'subversieve elementen'? De beeldvorming van de *desaparecidos* in de Argentijnse pers na de val van de dictatuur p. 12

+ Pedagogische toepassing p. 17

VARIA p. 19

Verantwoordelijk uitgever
Henri Goldberg
vzw Auschwitz in Gedachtenis
Huidevettersstraat 65 - 1000 Brussel

© Ph. M.

ACTUALITEIT

↑ Interieur van het *In Flanders Fields* Museum te Ieper.

België in de Eerste Wereldoorlog: tussen feit en fictie

— Sophie De Schaepdrijver vertelt over de geschiedenis en de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België.

→ Zie p. 2

BELGIË IN DE EERSTE WERELDOORLOG

Tussen feit en fictie

— **Sophie De Schaepdrijver is als historica verbonden aan de Penn State University. Ze is een autoriteit op het vlak van de Eerste Wereldoorlog.** Haar boek *De Grote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (1997) werd vorig jaar, naar aanleiding van de herdenking van honderd jaar Eerste Wereldoorlog, heruitgegeven bij Houtekiet. Sophie De Schaepdrijver spreekt over haar werk, over de historiografie van de oorlog, over feiten en fictie, waarheid en mythe, en over het nut van herdenkingen¹.

Kan u om te beginnen kort uw professionele parcours schetsen, en vertellen wanneer uw onderzoek zich heeft toegespitst op de Eerste Wereldoorlog?

Sophie De Schaepdrijver: Ik ben eigenlijk gevormd als sociaaleconomisch historicus. Na mijn studies aan de Brusselse VUB heb ik mijn doctoraat gemaakt in Firenze, aan het Europees Universitair Instituut. Ik voerde een solide kwantitatief onderzoek, zoals dat de gewoonte was in de jaren tachtig. Ik was aanvankelijk dus niet van plan om over de Eerste Wereldoorlog te werken. Na mijn verblijf in Firenze kon ik niet meer terug naar België; dat was moeilijk in die jaren. Ik kon toen gelukkig in Nederland aan de slag: eerst in Amsterdam en later in Leiden. Daar ben ik begonnen

© Ph. M.

aan mijn boek over de Eerste Wereldoorlog. Ondertussen had mijn leven weer een andere wending genomen en ben ik naar de VS getrokken. In mijn eerste jaar in de States heb ik het boek dan afgewerkt.

Met *De Grote Oorlog* schreef u het standaardwerk over de Eerste Wereldoorlog in België, terwijl u sinds 1983 niet meer in België woont. Hoe ervaart u die bijzondere positie als 'buitenstaander'?

S.D.S.: Ik vind dat een zekere vrijheid hebben. Je kan kiezen welke invloeden je opneemt, je kan je eigen invalshoek kiezen. Toen ik aan mijn onderzoek rond WO I begon, was ik vooral blij dat ik een breed onderwerp kon aansnijden. In die tijd hoorde je als historicus in België werkelijk niet zo'n groot thema aan te pakken. Als ik al die tijd in België was gebleven, had ik dat boek eenvoudigweg nooit kunnen schrijven.

Hoe zag het academische landschap eruit in België toen u uw onderzoek aanvatte? Wat was de canon over de Eerste Wereldoorlog?

S.D.S.: Toen ik aan mijn boek begon, hielden niet veel historici zich actief bezig met de Eerste Wereldoorlog. De tijden zijn gelukkig veranderd. Toen had je eigenlijk alleen *La Belgique et la Guerre mondiale* van Henri Pirenne [Parijs en New Haven, 1928] en de studie van de Leuvense professor Lode Wils over de *Flamenpolitik [Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog]*, Leuven:

Nieuw schaalmodel van de IJzertoren in Diksmuide. Mei 2014.

© Ph. M.

Davidfonds, 1974]. Beide boeken hebben mij buitengewoon beïnvloed, omdat ze ingingen tegen de *doxa* van die tijd. Wie in Vlaanderen naar school ging zoals ik, raakte al snel beïnvloed door een amalgaam van mythes en voorstellingen over die oorlog. Bovendien ben ik een product van de hervorming van het geschiedenisonderwijs [Sophie De Schaepdrijver werd geboren in 1961, nvdr]. Ik kan gerust zeggen dat geschiedenis er toen helemaal *uitgevormd* was, en dat ik in zes jaar middelbare school helemaal niets heb geleerd. Het enige wat ik heb meegekregen, zijn dus die mythes. Zo was er de mythe dat aan de IJzer Vlaamse soldaten stierven omdat ze de Franse bevelen niet begrepen. Ik ging ervan uit dat dat zo was, omdat mij dat jarenlang verteld is. Mijn verbazing was dan ook groot toen ik besepte dat dit verhaal – samen met zoveel andere verhalen – eigenlijk een mythe was.

In uw werk heeft u deze mythes en legendes, deze gangbare *doxa* over de Eerste Wereldoorlog, steeds ontkracht.

S.D.S.: Het was niet mijn idee om die

voorstellingen te gaan deconstrueren of er dynamiet onder te leggen. Maar ik merkte gaandeweg wel dat heel wat verhalen genuanceerder waren dan men mij had voorgehouden. Ik wil daarmee niet ontkennen dat er een grotesk taalonrecht was aan de IJzer. Maar je kan dat zeggen zonder op mythes te moeten terugvallen. Het taalregime, zowel in het bezette land als aan de IJzer, kan je op een veel complexere en interessantere manier beschrijven, op basis van een diepe sociale en culturele geschiedenis². Ik ben er dus niet aan begonnen met het idee om de hele zaak op te blazen, maar je komt tot een genuanceerder beeld waarin je niet zomaar wit van zwart kan onderscheiden.

Laten we even terugkeren naar het begin van de twintigste eeuw. Welke positie nam België in op het internationale toneel tussen 1905 en 1914, net voor het begin van de Eerste Wereldoorlog?

S.D.S.: De positie van België was eigenlijk niet zo verschillend van die van Nederland, in die zin dat het allebei neu-

trale staten waren. Het waren ook nog eens landen met een groot overzees gebied, die puissant rijk waren geworden. België bekleedde zelfs de vijfde belangrijkste handelspositie ter wereld op dat moment. Het land heeft zich nooit bij een van beide strijdende kampen gevoegd. Dat hoorde ook zo. Het was een kleine staat die niet tot de tanden gewapend was en dat ook niet wilde zijn, maar die wel erg hield aan haar onafhankelijkheid. Die onafhankelijkheid werd dan gegarandeerd door de neutraliteit. In feite is dat al zo sinds de middel-

Vervolg op p.4 →

(2) In haar werk erkent Sophie De Schaepdrijver weliswaar de ééntaligheid die in het Belgische leger heerste, maar ze benadrukt ook dat dit de vertaling of het goede begrip van de militaire bevelen die aan de soldaten werden gegeven niet in de weg stond. Haar onderzoek, dat onder meer gebaseerd is op de lectuur van privé-dagboeken, geeft aan dat de taaleisen van de Vlaamse Beweging slechts in geringe mate bij de Vlaamse soldaten leefden. Zie ook haar interview met Michiel Leen, "Als morgen de salafisten hier binnenvallen, laten we hen dan begaan?", 2013, www.knack.be/nieuws/boeken/als-morgen-de-salafisten-hier-binnenvallen-laten-we-hen-dan-begaan-sophie-de-schaepdrijver/article-interview-114834.html [nvdr].

(1) Sophie De Schaepdrijver publiceerde tevens *Erfzonde van de twintigste eeuw. Notities bij 14-18*, met een selectie van vertaalde artikelen (2013). Ze is mederealisator en presentatrice van de vierdelige VRT-Canvas documentaire *Brave little Belgium* (augustus 2014). Ze ontving de Gouden eremedaillon van het Vlaams Parlement in 2013 en werd het jaar daarna Commandeur in de Kroonorde.

→ Vervolg van p.3

eeuwen: het cluster van steden dat de Lage Landen heet, heeft nooit bij andere rijken gehoord – toch niet werkelijk. Dat was in 1905-1910 nog altijd zo.

‘Poor little Belgium’, zoals België in de Britse pers werd genoemd, raakte na de oorlog enigszins gemarginaliseerd. Wat liep er mis tijdens de gesprekken in Versailles?

S.D.S.: Tijdens de oorlog leefde de gedachte van een internationale rechtsorde heel sterk. Een staat had niet het recht om de kaart van Europa te hertekenen, enkel en alleen omdat die staat daartoe de macht had. De agressie van het keizerlijke Duitsland werd dan ook aanvoeld als een misdaad. België speelde in dit verhaal een heel specifieke rol, omdat België als neutraal land geweigerd had de Duitse legers vrije doorgang te verlenen naar Frankrijk. Dat was een gevaarlijke keuze, waardoor België inderdaad een bepaald aura kreeg in het buitenland.

Maar met de tijd verbleekte het martelaarschap van België bij de hecatombe die had plaatsgevonden in alle andere legers: er vielen honderden, duizenden, miljoenen slachtoffers. Qua aantal doden bleef België een beetje achter, om het zo te zeggen. Wij hebben 40 000 soldaten te betreuren. Dat is heel veel, maar dat getal valt natuurlijk in het niet bij wat Frankrijk of Engeland hebben geleden. In België zijn één op de vijftig mannen van weerbare leeftijd gesneuveld; in Frankrijk was dat één op de zes. Op het moment van de vredesonderhandelingen kreeg de Belgische delegatie daarom niet helemaal wat ze had gevraagd. België was zwaar teleurgesteld omdat er internationaal weinig begrip was voor de speciale problemen van een land dat vier jaar lang bezet was, uitgezogen, ontmanteld. Andere landen konden overgaan op een oorlogseconomie, waar de zware industrie cynisch genoeg wel bij heeft gevaren. In België had

De oorlogservaring van België is zeker bijzonder. Elders had je het front en het thuisfront, maar België was bijna volledig bezet.

je dat niet: de staalindustrie was vrijwel ontmanteld, veel infrastructuur was gewoonweg verdwenen. België moest onmiddellijk heropbouwen en kreeg daartoe niet de benodigde gelden. De verbittering was dan ook groot in 1918.

België kent inderdaad een heel aparte oorlogsgeschiedenis. U koos ervoor om die ‘van onderuit’ te beschrijven, waarbij u de focus legt op de ervaringen en problemen van de burgerbevolking in het bezette land. Welke inzichten biedt die benadering?

S.D.S.: De oorlogservaring van België is zeker bijzonder. Elders had je het front en het thuisfront, maar België was bijna volledig bezet. Het gros van de Belgen, ook de mannen van militaire leeftijd, stond *niet* aan het front. In Frankrijk trokken 90% van die mannen naar het front, in Engeland 60%. In België was dat slechts 20%! De overige 80% leefden als vluchteling in het buitenland, of als burger in het bezette binnenland. Dat is een heel andere ervaring, die veel weg heeft van de situatie in een groot deel van Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog. Je kan het beschouwen als een voorafschaduwung van wat gaat komen, maar in 1914 is het dus een marginale ervaring. Net om die reden is België een interessante casus, waaruit we veel kunnen leren over de dynamiek van geweld en dwang, de verhouding van de burgerbevolking en de elite tot de bezetter, en over de verschillende vormen van

modus vivendi die ontstaan in deze periode.

Ook aan het front ging het er anders aan toe dan in andere landen. Het Belgische leger was een van de weinige die helemaal geen contact had met het thuisfront, omdat dat bezet was. Het was een verweesd leger, dat vier jaar lang zonder contact met thuis oorlog heeft gevoerd. De oorlogservaring van België biedt inzicht in heel andere ervaringen dan die waaraan we spontaan denken, als we het hebben over 14-18.

Heeft die ervaring een invloed gehad op de cultuur van het heldendom in België?

S.D.S.: Jazeker, in België is de held een burger. Het is een spion, of iemand die actief was in de clandestiene pers. Dat is trouwens een uniek gegeven: ook andere delen van Europa kennen het fenomeen van de bezetting – Noord-Frankrijk, Polen, de Baltische gebieden, Servië –, maar alleen in België ontwikkelde zich een bloeiende sluikpers. Er werden op een gegeven moment meer dan 70 verschillende tijdschriften uitgegeven met spotprenten en gedichten. Het was nochtans geen ongevaarlijk werk: je riskeerde misschien geen terechtstelling maar wel een gevangenisstraf. Sommigen overleefden de opsluiting niet. België is hierin echt uniek. Er ontstond een intense patriotische cultuur rond die sluikpers. De mensen die zich daarvoor hebben ingezet, worden na de oorlog helden.

Kunnen we de geschiedenis van de Vlaamse Beweging ook in die specifieke bezettingscontext kaderen?

S.D.S.: De geschiedenis van de Vlaamse Beweging is beïnvloed door het brute feit van de bezetting. Het feit dat een groot deel mannen van weerbare leeftijd niet aan het front vochten en dus in dat bezette land verbleven, heeft een grote rol gespeeld in dit verhaal. Sommige van die mannen wilden absoluut een daad stellen. De bezetter heeft hen daartoe bepaalde

← Museum van de IJzertoren in Diksmuide. Mei 2014.

horizonten geboden en zette zich in volle oorlogstijd in voor de oprichting van een Nederlandstalige universiteit in Gent. Veel jonge mannen hadden het gevoel dat ze eindelijk in actie konden schieten. Dat was natuurlijk een vorm van collaboratie, maar juist omdat het door hun omgeving niet altijd werd geapprecieerd, gold het als een daad van moed. Eenmaal als die daad was gesteld en die keuze was gemaakt, moest die ook gerechtvaardigd worden. Er ging zich dus een soort van contrapatriottisme ontwikkelen, een zeer heftig anti-belgicistisch sentiment. Dat zal blijven bestaan in de jaren twintig en versterkt worden in de jaren dertig, tot in de jaren veertig een groot aantal van die mannen zal kiezen voor de collaboratie. Je krijgt een soort substraat van ressentiment en wrok, dat voortkomt uit de keuzes tijdens de eerste bezetting.

Het is niet zo dat dat antibelgicisme altijd al besloten lag in de Vlaamse Beweging. Daarin treed ik professor Wils volledig bij. Hij is de eerste die deze these naar voren

heeft geschoven. En hoe meer je de bronnen in België en Duitsland bestudeert, hoe meer je die these bevestigd ziet. Ik denk niet dat je in België echt van schoolvorming kan spreken onder historici – ik ontwaar in elk geval geen twee tegenovergestelde kampen. Ik geloof wel dat er impliciet een kleine tweedeling bestaat, tussen die mensen voor wie België een lotsgemeenschap is, en die mensen die vooral de breuklijnen willen ontwaren in de Belgische samenleving in oorlogstijd. Dat is toch een andere invalshoek om de geschiedenis te benaderen.

Het feit dat beide partijen hebben ingestemd met de oorlog, en dat sommige mannen vrijwillig aan het front gingen vechten, krijgt nauwelijks aandacht in de huidige herdenkingscultuur. Het accent ligt meestal op de vredesgedachte, op de veroordeling van elke vorm van geweld. De oorlog als fataliteit.

S.D.S.: Het dominante beeld van 14-18 dat je ziet in musea, stripverhalen, films,

musicals zelfs, is inderdaad dat van een absurde oorlog waar een hele generatie onder dwang naartoe werd gevoerd. Eén lange slachtbank. Er is niemand die de gruwel zal ontkennen, maar je kan die oorlog niet begrijpen als je uitgaat van een radicaal pacifistisch standpunt. Voor een historicus biedt dat niet veel inzicht. Een groot deel van de soldaten onderschreven de oorlog op een bepaalde manier. Dat betekent niet dat zij een soort van hoera-patriottisme aanhingen, of dat zij het geweldig naar hun zin hadden in de loopgraven, wel integendeel. Dat is het grote mysterie van de Eerste Wereldoorlog: waar haalden die mannen de moed vandaan om door te gaan? Als archeologen zoeken wij de brokstukken van een verzonken cultuur, en proberen wij via brieven, dagboeken, artefacten die verdwenen wereld te reconstrueren. Zo stellen we vast dat soldaten de oorlog gedeeltelijk aanvaardden, en gedeeltelijk onder dwang

→ Vervolg van p.5

voerden. Het was geen willoze generatie! Naar mijn gevoel is dat een oneindig veel interessantere, want genuanceerdere manier om naar die oorlog te kijken.

U heeft het over brieven en dagboeken, die een beeld schetsen van het leven tijdens de oorlog – en tijdens de bezetting. Hoe belangrijk zijn dit soort bronnen voor uw onderzoek?

S.D.S.: Zonder bronnen, geen historicus. Maar je merkt duidelijk een evolutie in het soort bronnen dat wordt gebruikt. Een hele tijd was geschiedenis een studie van de 'grote documenten': verdragen, of brieven van belangrijke mensen. Sinds de jaren zestig zijn daar de bescheiden bronnen bij gekomen: dorpsverslagen, frontblaadjes, brieven van soldaten en hun echtgenotes, dagboeken van het thuisfront... Uit de parochieverslagen over 14-18 kan je bijvoorbeeld veel leren. Daarin schreven pastoors over het dagelijkse leven in de lokale gemeenschappen. Dat geeft vaak een vertekend beeld, maar het is erg interessante informatie. Die parochieverslagen zijn nu trouwens gedigitaliseerd en online beschikbaar [op de website van het Algemeen Rijksarchief, www.arch.be]. Het is lange tijd moeilijk geweest om aan deze subalterne bronnen te geraken. Nu worden die steeds vaker opgediept en ontsloten, en gaan ze deel uitmaken van het collectief geheugen. Ik maak daarbij de kanttekening dat je deze bronnen niet zomaar kan lezen. Vaak moet je tussen de lijnen lezen, zoals een antropoloog naar de cultuur kijkt. Wat staat er letterlijk? En hoe is het werkelijk? Hoe analyseren we het taalgebruik? En vooral: wat zijn de *non-dits* in deze documenten? Wat wordt er *niet* in gezegd?

De vraag is nu hoe we 100 jaar na de feiten de Eerste Wereldoorlog kunnen reconstrueren in al haar gruwel, maar ook in al haar complexiteit, zoals u al aangaf.

De grote Europese musea ontwikkelden hun eigen representatievormen en maakten verschillende, soms opvallende, scenografische keuzes. Welke museale vorm lijkt u het meest gepast om de realiteit van de oorlog weer te geven?

S.D.S.: Mijn favoriete oorlogsmuseum in West-Europa is zonder twijfel het *Historial de la Grande Guerre* in Péronne, door zijn afstandelijke museografie. Ik hou van de onderliggende gedachte: we weten niet precies wat de cultuur was in de loopgraven, hoe de mensen de oorlog hebben beleefd, welke mentaliteit heerste aan het thuisfront – we weten het niet. Dat blijft een mysterie, en daarom bewaren we een zekere afstand. Als historicus probeer ik zelf altijd duidelijk te zeggen wat ik niet weet. Voor de tentoonstelling in Brugge hanteer ik ook die werkwijze.³

In Péronne heeft men gekozen voor witte zalen, sobere opstellingen. Er wordt je niet onmiddellijk gezegd wat je hoort te denken. Juist in het elliptische, in het abstracte, in de afstand, uit zich de emotie. Dat zie je in de beste gedichten ook. Dat zijn gedichten die je niet overladen met emoties, die je niet voorschrijven dat je nu hier-onmiddellijk ontroerd moet zijn. Dat geldt evenzeer voor een goed museum. Natuurlijk moet een museum didactisch verantwoord zijn, en moet het de zaken duiden. Je kan niet gewoon objecten tonen, waarbij iedereen dan maar voor zichzelf moet uitmaken wat ze voorstellen. Het is een moeilijke balans, maar ik hou meer van een afstandelijke aanpak.

Fictie kan zeker ook als representatievorm. Ik hou van historische romans. Maar zelfs fictie moet afstand bewaren. Het mag vooral niet de bedoeling zijn om in de huid te gaan kruipen van een soldaat in de loopgraven bijvoorbeeld, daar heb ik het eerlijk gezegd moeilijk mee. Ik ken heel weinig films of televisieseries over de Eerste Wereldoorlog die mij overtuigen. Fictie mag niet proberen voor te schrijven wat men voelen moet.

Tot slot: tijdens de herdenking in 2014-2018 zullen we onvermijdelijk opnieuw geconfronteerd worden met een aantal mythes en ideeën die u in uw eigen werk nochtans tracht te deconstrueren. Geloof u dat het gebeuren niettemin een kans biedt om het onderzoeksveld open te breken?

S.D.S.: De herdenking – de tentoonstellingen, de musea, de activiteiten – is een hele goede zaak. We kunnen echt spreken van een structurele vorming van expertise in dit land. Aan beide zijden van de taalgrens, die in die zin nauwelijks nog een grens is, buigen mensen zich over thema's die lange tijd braak zijn blijven liggen: het vraagstuk van de spionage in het bezette België bijvoorbeeld⁴, of de voedselvoorziening. Nu worden de voorwaarden geschapen voor gedegen geschiedkundig onderzoek de komende jaren. Ook de bronnen zijn veel meer ontsloten dan vroeger. We komen van ver, op dat vlak, dat mogen we niet vergeten. ■

Philippe Mesnard, Directeur van de vzw Auschwitz in Gedachtenis

Anneleen Spiessens, Universiteit Gent

(3) Sophie De Schaepe is curator van de historische tentoonstelling *Brugge in Oorlog*, die op 14 oktober 2014 in Brugge werd geopend.

(4) In het najaar verschijnt *'I will Show Them': The Death and Life of Gabrielle Petit, A Spy of the Great War*, waarin Sophie De Schaepe dieper graaft naar het verhaal van verzetsheldin Gabrielle Petit, een spionne voor het Britse leger, die in 1916 door het bezettingsregime werd terechtgesteld.

VERWAARLOOSD VERLEDEN

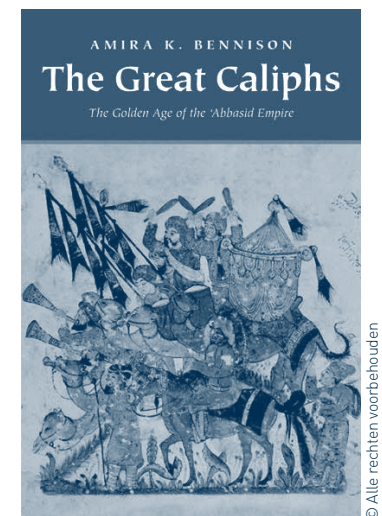
De Arabische wereld en haar impact op de Eerste Wereldoorlog (1910-1922)

— In juli 2014 ging de herdenking van 'Honderd jaar Eerste Wereldoorlog' officieel van start. Het leeuwendeel van de aandacht ging daarbij naar het westelijke front (België en Noord-Frankrijk) – voor de oorlogspanningen van de Arabische wereld leek nauwelijks enige interesse te bestaan. In dit overzichtsartikel gaat historicus Fabian Van Samang dieper in op de betrokkenheid van de Arabische regio bij de Eerste Wereldoorlog en de geopolitieke gevolgen die uit die deelname voortvloeiden.

1. 'De Arabische wereld' en het Ottomaanse Imperium

Het is geen eenvoudige opgave om het begrip 'Arabische wereld' nauwkeurig af te bakenen. In de meest strikte betekenis van het woord slaat 'Arabisch' enkel op het Arabische schiereiland, waarvan de inwoners - die een semitische taal (het Arabisch) met elkaar delen - 'Arabieren' worden genoemd. Het is in die regio dat in de 7^e eeuw van de christelijke jaartelling de islam ontstond. De volgelingen van de profeet Mohammed verspreidden zich in de volgende eeuwen tot ver buiten het hedendaagse Saoedi-Arabië; ze namen de Arabische taal, de islamitische godsdienst en een resem culturele gebruiken met zich mee. Zo ontwikkelde zich vanaf de late 7^e eeuw stilaan

een Arabisch-islamitische cultuur, die zich tot ver buiten de oorspronkelijke Arabische grenzen uitstreckte. Arabieren (zoals de Libanese, christelijke maronieten) hoeven dus geen moslims te zijn (als men het territorialiteitsprincipe hanteert), en veel moslims (zoals de Indonesische of de Pakistaanse) zijn geen Arabieren (als men een religieus criterium prefereert). Veel moslims spreken Arabisch, maar velen (zoals de Turkse of de Iraanse moslims) doen dat niet (taalcriterium). En heel wat moslims (zoals de Egyptische of Tunesische) leven ver van het Arabische kerngebied, maar vallen toch binnen een Arabische invloedssfeer (historisch criterium). Hoewel de grenzen van de 'Arabische wereld' dus met de nodige voorzichtigheid aangegeven dienen te worden, is het toch duidelijk - zoals Amira Bennison stelt - dat van een Arabisch-islamitische

↑ In *The great caliphs* beschrijft Amira Bennison de politieke, culturele, sociale en wetenschappelijke bloei ten tijde van de Abbasiden (750-1258).

cultuur gesproken kan worden in dat uitgestrekte gebied, waar in religieuze en politieke instellingen in hoofdzaak Arabisch werd gesproken en de cultuur in ruime mate uniform was¹.

Van de 15^e tot de vroege 20^e eeuw was het Ottomaanse (Turkse) Rijk een hoofdrolspeler op het complexe schaak-

Vervolg op p.8 →

(1) Bennison, Amira K. *The great caliphs. The golden age of the Abbasid empire*. Londen en New York, Taurus uitgeverij: 2011, p. 159.

→ Vervolg van p.7

bord van Arabische stammen, islamitische dynastieën en opkomende staten. Op zijn hoogtepunt strekte het rijk zich uit van het hedendaagse Turkije tot diep in de Balkan (het hedendaagse Griekenland, Bulgarije, Roemenië, Servië en het zuiden van Oostenrijk), vrijwel geheel Noord-Afrika in het zuidwesten (hedendaags Algerije, Tunesië, Libië, en Egypte), en een aanzienlijk deel van het Midden-Oosten op zijn zuidoostelijke flank (hedendaags Syrië, Jordanië, Libanon, Israël en Palestina). Bovendien controleerde het de kusten van de Rode Zee en de doorgang naar de Perzische Golf. Het Ottomaanse rijk werd politiek bestuurd door een sultan, die de verafgelegen gebieden aan vertrouwelingen overliet (gouverneurs). Als religieuze leider (of kalief) sprak hij - tenminste in theorie - in naam van de moslims wereldwijd.

Bij het aanbreken van de twintigste eeuw leed het machtige Ottomaanse imperium echter aan sclerose. Door 'overstretching' (de grenzen van het rijk waren zo opgerekt dat ze nog moeilijk te verdedigen vielen) ontglipten steeds meer perifere gebieden aan 'de zieke man van Europa'. De opkomst van het Arabisch nationalisme en het streven naar zelfbeschikking van volkeren speelde deze trend in de kaart. Na de Russisch-Turkse oorlog van 1877 beslisten de Europese grootmachten op een internationale conferentie in Berlijn om Bulgarije los te maken van het Ottomaanse Rijk, Bosnië-Herzegovina aan Oostenrijk toe te kennen en Roemenië, Servië en Montenegro autonomie te schenken. Nadat de Europese mogendheden Noord- en Zuid-Ame-

rika, Zuidoost-Azië en Australië in ruime mate hadden gekoloniseerd, ontstond in de late 19^e eeuw een gevecht naar kolonies in Afrika ('the scramble for Africa')². Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, was het Ottomaanse Rijk Tunesië kwijtgespeeld aan Frankrijk, Egypte aan de Britten en Libië aan de Italianen.

2. Het einde van Bismarcks alliantiepolitiek en de positie van de Arabische wereld

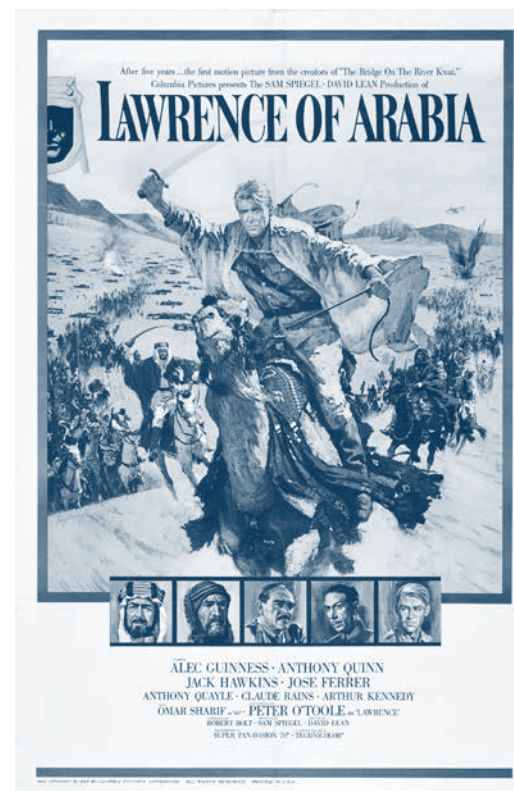
Al snel raakte de Arabische wereld verstrikt in de Europese machtspolitiek. Nadat de zich vormende Duitse staat het Franse keizerrijk op de knieën had gedwongen in de oorlog van 1871, probeerde de Duitse kanselier Otto von Bismarck het risico op Frans revanchisme te reduceren. Daarvoor zette hij Frankrijk aan kolonies te veroveren in Afrika (waardoor de aandacht van Frankrijk afgeleid zou zijn van het Europese continent). Daarnaast sloot hij bondgenootschappen met potentiële partners van de Franse republiek. Daarvoor legde hij een netwerk van bondgenootschappen aan met Rusland, Oostenrijk-Hongarije en Italië (met die laatste twee vormde hij de Triple Alliantie), en herleidde hij de kans op Franse bondgenootschappen met de staten die belangen hadden in de Middellandse Zee tot een minimum. De troonsbestijging van de onervaren maar ambitieuze keizer Willem II (1888) leidde echter al snel tot conflicten met de ervaren Bismarck, die de eer aan zichzelf hield en opstapte. Door het niet vernieuwen van de bestaande verdragen, slaagde Frankrijk erin haar isolement te doorbreken. Het sloot verdragen met Groot-Brittannië en Rusland, waardoor zich naast de sterke Triple Alliantie (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië) een al even sterke Triple Entente (Frankrijk, Groot-Brittannië en Rusland) vormde³.

De gevolgen van de Europese alliantiepolitiek strekten zich over de hele wereld

uit. Niet het Ottomaanse imperium was bij het aanbreken van de twintigste eeuw het grootste moslimrijk, maar Groot-Brittannië, dat 100 miljoen moslims telde in zijn kolonies, ruim vijf keer meer dan alle inwoners van het Ottomaanse rijk samen. Zelfs de Franse republiek en het Russische tsarenrijk droegen een eeuw geleden de verantwoordelijkheid voor vijftien tot twintig miljoen islamitische onderdanen. Welke rol het Ottomaanse Rijk zou spelen was nog niet duidelijk, maar aan het einde van de 19^e eeuw had sultan Abdul Hamid II duidelijk toenadering gezocht tot de Duitse keizer. Een machtige Europese beschermheer zou zijn verzwakte positie aanzienlijk kunnen versterken; omgekeerd zou een alliantie met de sultan voor Willem II zijn status in de Arabische wereld vergroten en het pad naar een Aziatisch koloniaal imperium effenen. De constructie van een spoorlijn van Berlijn naar Bagdad moest de vriendschap tussen de twee rijken bezegelen⁴. Een dergelijke Duits-Ottomaanse alliantie lag gevoelig in Londen en Parijs - de vraag rees welke houding de moslims in de kolonies zouden aannemen als het Ottomaanse rijk in een oorlog betrokken zou raken. Als ze de wapens zouden opnemen tegen Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland, zou dit de militaire positie van de Entente aanzienlijk verzwakken.

3. De oorlog breekt uit

De aanslag op de Oostenrijks-Hongaarse kroonprins Franz-Ferdinand (28 juni 1914) leidde tot een stortvloed aan oorlogsverklaringen, waardoor de meeste Europese landen in een mum van tijd in staat van oorlog verkeerden. Het Ottomaanse Rijk besloot aanvankelijk een afwachtende, neutrale houding aan te nemen. Toen Groot-Brittannië op 28 juli 1914 echter twee Turkse oorlogsschepen confisqueerde, die op een Britse werf werden gebouwd (de *Sultan Osman* en de *Res-*

© Alle rechten voorbehouden

hadieh)⁵, leek een alliantie met Duitsland haast onvermijdelijk - minder dan een week later sloten de twee staten een militair bijstandsverdrag. Nog een week later was het Ottomaanse Rijk in oorlog met Rusland en zijn bondgenoten. De oproep van kalief Mehmed V tot een wereldwijde jihad (november 1914) leidde niet tot de gevreesde antikoloniale opstanden - misschien voelden slechts weinig moslims zich geroepen om gevolg te geven aan de oproep van een sultan/kalief die zich met christelijke landen had verenigd. Toch ontpopte het Ottomaanse rijk zich tot een trouwe bondgenoot van de Centrale mogendheden: het voerde oorlog op drie verschillende fronten. Nadat Groot-Brittannië in november 1914 grondtroepen had ingezet in de Perzische Golf en systematisch naar het noorden was opgerukt met de bedoeling er de olievelden veilig te stellen, opende het Ottomaanse rijk twijfelend een front in het Tweestromenland. Er zouden meerdere slagen volgen, waarvan die bij Qut al-Amara de belang-

← Poster bij de film *Lawrence of Arabia* (1926) - een gefictionaliseerd epos over de Brits-Arabische strijd tegen het Ottomaanse Rijk.

rijkste was: meer dan 10.000 Britse soldaten werden van december 1915 tot eind april 1916 belegerd, waarna de hele divisie zich aan de Ottomanen overgaf. Pas een half jaar later zou de Britse infrastructuur voldoende verbeterd zijn om een militair overwicht in Mesopotamië te garanderen⁶. Op de Kaukasus trokken de Ottomanen in december 1914 hun troepen samen in een tweede front. Maar het gebied was onherbergzaam, het klimaat ongunstig, en de aanvoerlijnen waren lang. Al in januari 1915 werd de invasie in de Kaukasus tot stilstand gebracht. Een derde front vormde zich in Egypte. Dat land had in november 1914 als enige zijn steun aan het Ottomaanse Rijk betuigd - prompt hadden de Britten Egypte tot protectoraat uitgeroepen, er 70.000 manschappen gestationeerd en het Suezkanaal afgesloten. In februari 1915 vielen Ottomaanse troepen via de Sinaiwoestijn Egypte binnen, maar ze werden binnen de week verslagen. Gesterkt door deze mislukkingen en met de bedoeling een aanvoeroute naar Rusland te openen, zetten de Britten (samen met de ANZAC, het Australische en Nieuw-Zeelandse Legerkorps) een aanval in op Gallipoli, een schiereiland ten noorden van de Dardanelen (de toegangspoort tot de Zwarte Zee). Maar ook dit offensief stakte: hoewel twee bruggenhoofden werden aangelegd slaagden de Britten er niet in door de Turkse verdediging te breken. De twee partijen hadden meer dan een kwart miljoen doden en gewonden te betreuren⁷.

Ook het gekoloniseerde noorden van Afrika speelde tijdens de Eerste Wereldoorlog een cruciale rol. Opstanden tegen de Italianen in Libië, tegen de Fransen in Tunesië en tegen de Britten in Egypte hielden gedurende het grootste deel van de oorlog

aan. Anderzijds rekruteerde de Franse staat 180.000 administratieve medewerkers en nog meer militair personeel uit haar kolonies: 173.000 uit Algerije, 80.000 uit Tunesië en 40.000 uit Marokko, waarvan meer dan 85 procent in de loopgraven vocht en één op zes de oorlog niet zou overleven⁸.

4. Plannen voor een herverdeling

De Europese grootmachten dachten al langer aan een ontmanteling van het Ottomaanse Rijk. Die was echter niet zo evident, omdat een gedesintegreerd rijk geen vuist zou kunnen maken tegen de Russische ambities. Daarom werd 'de zieke man van Europa' kunstmatig in leven gehouden. Maar in 1914, door de strategische keuze van het Ottomaanse rijk, verloor die evenwichtsoefening aan belang. Plannen voor een herverdeling van de Ottomaanse gebieden werden op de tekentafel gelegd.

Groot-Brittannië ging daarom op zoek naar een bondgenoot in haar strijd tegen het Ottomaanse Rijk. Ze vond die in de persoon van sharif Hussein van Mekka. Als sharif (nobeles) en emir (leider) van de geboortestad van de profeet, en als telg van de gerespecteerde dynastie van de Hasjemieten, was Hussein een man met een groot moreel gezag. Hij claimde een nakomeling van de profeet te zijn en controleerde de toegang tot de heilige plaatsen. Omdat hij in 1914 al toenadering had gezocht tot de Entente, werd door

Vervolg op p.10 →

(2) Pakenham, Thomas. *The scramble for Africa 1876-1912*. Londen, Abacus history: 2002, 738 p.

(3) Ulrich, Völker. *Der nervöse Grossmacht 1871-1918. Aufstieg und Untergang des deutschen Kaiserreichs*. Frankfurt a/d Main, Fischer: 1999, p. 74-123.

(4) McMeekin, Sean. *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power 1898-1918*. Londen, Penguin: 2011.

(5) Tuchman, Barbara. *De kanonnen van augustus. De eerste oorlogsmaand van 1914*. Amsterdam en Antwerpen, De arbeiderspers: 2000, p. 186-187.

(6) Townshend, Charles. *When God made hell. The British invasion of Mesopotamia and the creation of Iraq, 1914-1921*. Londen, Faber and Faber: 2010, p. 224-255.

(7) Keegan, John. *De Eerste Wereldoorlog 1914-1918*. Uitgeverij Balans/Van Halewyck: [1962] 2000, p. 240-274.

(8) Tolan, John, Veinstein, Gilles en Laurens, Henry. *Europe and the Islamic world. A history*. Princeton, University Press: 2013, p. 365.

→ Vervolg van p.9

de Britse gezant McMahon een poging gedaan hem voor de Britse zaak te winnen. De McMahon-Hussein brieven leidden tot een akkoord (oktober 1914), waarbij de sharif zich verbond tot een opstand tegen de Ottomanen, in ruil voor een omvangrijk Arabisch en islamitisch territorium waarvan hij het staatshoofd zou worden. De gebruikte bewoordingen (onder meer over de grenzen van het Arabische territorium) waren echter vaag, en de beloftes voor uiteenlopende interpretaties vatbaar.

Een tweede plan tot herschikking kwam er in 1915, toen de Russen lieten weten dat ze Constantinopel wilden bezetten. In ruil boden ze Frankrijk en Groot-Britannië bijkomend territorium in het Midden-Oosten aan. Groot-Britannië, dat op dat ogenblik besprekingen voerde met Hussein, realiseerde zich dat Brits gebied in de Oriënt aan Rusland zou grenzen – het wilde daarom in samenspraak met Frankrijk een buffer installeren. In opdracht van zijn overheid vatte de Britse diplomaat Mark Sykes daar vanaf eind 1915 een reeks onderhandelingen over aan met zijn Franse ambtsgenoot, François Picot. De Sykes-Picot verdragen die uit de onderhandelingen voortvloeiden, voorzagen in een verdeling van het Ottomaanse Imperium in 4 gebieden: Frans, Brits, Arabisch en internationaal (Palestina). Samen met Rusland sloten Frankrijk en Groot-Britannië daarover het Tripartite Akkoord (mei 1916). Het zou nooit worden uitgevoerd.

Conform het McMahon-Hussein akkoord startte de sharif van Mekka in mei 1916 een opstand in centra met een grote Ottomaanse aanwezigheid (Taïf, Mekka, Damascus). Hoewel de opmars trager verliep dan gepland, riep hij zich in oktober uit tot koning (malik) van alle Arabieren. Het nieuwe Britse kabinet ondersteunde de inspanningen van de sharif – onder leiding van Thomas Edward Lawrence, een als Arabier vermomd Brits spion, werd vanuit

Egypte een nieuwe aanval ingezet. Zoals de Britse historicus Jonathan Schneer het uitdrukte: de Arabische troepen kwamen op tijd om de Britten te helpen, maar te laat om zichzelf te helpen⁹.

In 1917 was immers een nieuwe speler op het toneel verschenen. Lobbywerk van de Russisch-Britse ingenieur Chaim Weizmann en andere zionistische voormannen had de Britten ervan overtuigd zich welwillend op te stellen tegenover de joods-nationalistische eisen. Wellicht hoopten ze dat Joden in staat zouden zijn de Amerikanen de oorlog binnen te loodsen, en de Russen, die in maart 1917 een eerste revolutie doormaakten, als bondgenoot te behouden¹⁰. Het leidde in november van hetzelfde jaar tot een 67 woorden tellend document, de 'Balfour Declaration', waarin de Britse regering onder voorwaarden een 'nationale thuis voor het joodse volk' in Palestina beloofde. Nadat het beloofde land was toegekend aan de Arabieren uit de Hejaz (het westelijke deel van het Arabische schiereiland), en vervolgens door Fransen en Britten aan de internationale gemeenschap was toegekend, werden de poorten van Palestina nu geopend voor de zionistische Joden. Een beloofd land was het zeker. Alleen bleef de vraag wie finaal de begunstigde was.

5. Andere tijden, nieuwe staten

De effectieve deelname van de Verenigde Staten aan de Eerste Wereldoorlog betekende de doodsteek voor de Centrale

mogendheden. In de zomer van 1918 werd Duitsland systematisch van het Franse territorium verdreven. Eind september 1918 besloot Bulgarije de wapens te laten rusten. Op 3 november deed Oostenrijk-Hongarije hetzelfde. Het Ottomaanse imperium had zich enkele dagen eerder, op 30 oktober 1918, overgegeven.

Hoewel het eind 1918 niet zeker was of de Entente ook maar een spaander van het Ottomaanse Imperium heel zou laten, hield het westerse (het met het hedendaagse Turkije overeenstemmende) deel vrij goed stand. Sultan Mehmed VI ontbond het parlement en vormde een nieuwe regering. Hij gaf Mustafa Kemal de opdracht ook het leger te ontbinden, maar die gebruikte zijn invloed binnen het militaire apparaat om een nieuwe Turkse staat op te richten. De Griekse invasiemacht die dit moest verhinderen werd in een twee jaar durende oorlog (1920-1922) teruggedrongen. De vernederende voorwaarden van het Verdrag van Sèvres (1920) werden in het Verdrag van Lausanne (1923) grotendeels ongedaan gemaakt. Op 29 oktober 1923 werd de Turkse republiek uitgeroepen – vijf maanden later doekte Mustafa Kemal 'Atatürk' het kalifaat op.

Het oostelijke deel van het voormalige Ottomaanse Rijk werd door de overwinnaars grondig herschikt. Sharif Hussein was daarbij de grote verliezer. Weliswaar werd zijn zoon Feisal als gesprekspartner verwelkomd tijdens de onderhandelingen in Versailles, maar zijn invloed was erg gering. Met tegenzin werd gevolg gegeven aan zijn vraag om een onderzoekscommissie op te richten, die de precieze wensen van de Arabieren met betrekking tot zelfbeschikking moest nagaan. De King-Crane commissie deed haar werk grondig, maar haar eindrapport (waaruit een grote vraag naar autonomie bleek) werd niet openbaar gemaakt. In maart 1920 riepen Irak en Groot-Syrië (inclusief Palestina en hedendaags Libanon) de onafhankelijkheid uit. De Volkenbond oordeelde echter anders: Frankrijk

kreeg twee mandaatgebieden (Libanon en Syrië) en Groot-Britannië één (Palestina). Lokale opstanden tegen dit besluit werden door de Fransen neergeslagen. De Britten openden hun armen voor de uit Syrië weggevluchte Feisal. In maart 1921 werd hij koning van Irak¹¹. Acht maanden later werd de tweede zoon van Hussein, emir Abdullah, tot koning van Transjordië gekroond. Husseins oudste zoon, Ali, volgde in 1923 zijn vader op als koning van de Hejaz, maar moest een jaar later, onder druk van oprukkende Wahhabieten (gesteund door het huis Saud) afstand doen van de troon. Zijn grondgebied werd in 1932 opgeslorpt in het nieuwe koninkrijk Saudi-Arabië. Zoals de Britse historicus Jonathan Schneer het in zijn gelauwerde werk over de Balfour Declaration formuleerde: "Tijdens de Eerste Wereldoorlog doodden de Britten en

hun geallieerden de Ottomaanse draak in het Midden-Oosten. Door hun beleid zaaiden ze drakentanden. Gewapende mannen rezen op uit de grond. En dat doen ze vandaag nog steeds."¹²

De voormalige Ottomaanse onderdanen in het noorden van Afrika hoopten eveneens op de bewuste zelfbeschikking die de Amerikaanse president Wilson verdedigde als wezenlijk principe van internationaal recht. Twee dagen na de wapenstilstand vroeg de Egyptische nationalist Saad Zaghloul de onafhankelijkheid van Egypte – het kostte hem twee deportaties, en Egypte meer dan drie jaar revoltes, voordat Groot-Britannië de Egyptische autonomie in ruime mate erkende. In maart 1922 besteeg koning Fuad I de Egyptische troon. Maar Libië bleef een Italiaanse kolonie tot lang na de Tweede Wereldoor-

log; in Marokko leidde een nationalistische opstand onder leiding van Abd el-Krim tot een vijf jaar durende 'Rif-oorlog' met de Franse staat (het land werd pas onafhankelijk in 1956); en in Algerije leek een burgerrechtenbeweging in het interbellum de rechten van de plaatselijke bevolking onvoldoende te kunnen garanderen – het zou de Algerijnen en Fransen acht gruwelijke oorlogsjaren kosten (1954-1962) om de scheiding van de twee territoria af te ronden¹³. ■

Fabian Van Samang,

Doctor in de geschiedenis en leerkracht in het Klein Seminarie Roeselare

(12) Schneer, op. cit., p. 376.

(13) Mansfield, Peter. *A history of the Middle East*. Londen en New York, Penguin books: 2014, 189-247; Rogan, E. *De Arabieren. Een geschiedenis*. Amsterdam, De Bezige Bij: 2010, 237-335.

PEDAGOGISCHE TOEPASSING

Bijkomend perspectief

DOELSTELLINGEN: De thema's die leerkrachten geschiedenis in de loop van een schooljaar dienen te behandelen zijn erg divers. In het kader van honderd jaar Eerste Wereldoorlog wordt wellicht al heel wat aandacht besteed aan dit mondiale conflict. De tekst en de pedagogische bijlage moeten het mogelijk maken om op een

relatief korte tijd [1 à 2 lessen] de (doorgaans onderbelichte) rol van de Arabische wereld in het conflict te duiden. Een lees oefening [de lectuur van het bovenstaande artikel] en een bijhorende reeks gerichte vragen en oefeningen moeten hen daarbij helpen.

✓ **De term 'Arabier' lijkt eenduidig, maar dekt in werkelijkheid een erg complexe lading** – afhankelijk van meerdere criteria kan men al dan niet tot de groep van 'de Arabieren' behoren. Welke criteria kunnen onderscheiden worden?

✓ **De leerkracht werkt met een blinde kaart en een atlas.** De leerlingen geven in kleur de kerngebieden van de Arabische wereld aan in de tijd dat het Ottomaanse Rijk zijn maximale omvang

kende – het Ottomaanse kerngebied, Zuidoost-Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Ze duiden vervolgens die gebieden aan, die in de 19^e eeuw en het eerste decennium van de 20^e eeuw verloren gingen (arceren of afbakenen). Met pijlen geven ze aan op welke fronten het Ottomaanse Rijk tijdens de Eerste Wereldoorlog actief was en omcirkelen Gallipoli.

✓ **De leerlingen kunnen volgende personages, begrippen, gebeurtenissen**

verklaren en (indien van toepassing) ook op een tijdslijn aanduiden: Sharif Hussein van Mekka, de Sykes-Picot verdragen, Abdul Hamid II, Chaim Weizmann, Mehmed V, Gallipoli, de McMahon-Hussein brieven, de 'Balfour Declaration', een kalifaat, het 'Tripartite Akkoord', Mustafa Kemal Atatürk, de 'King-Crane commissie'. ■

Fabian Van Samang

SLACHTOFFERS OF 'SUBVERSIEVE ELEMENTEN'?

De beeldvorming van de *desaparecidos* in de Argentijnse pers na de val van de dictatuur

— Van 1976 tot 1983 werd Argentinië bestuurd door een militaire dictatuur, die een hard repressiebeleid voerde tegen politieke tegenstanders. Naar schatting werden bijna 10.000 mensen opgepakt en gefolterd, voor ze uiteindelijk verdwenen¹. Claudia Feld onderzoekt hoe deze slachtoffers van staatsterreur onder het dictatoriale regime werden getypeerd of omschreven en hoe ze in de Argentijnse overgangspers werden voorgesteld.

(1) Mensenrechtenorganisaties schatten dat ongeveer 30.000 mensen zijn verdwenen. Hun berekeningen blijven echter ten dele gissingen, aangezien de militairen alle sporen van hun misdaden hebben uitgewist en geen documenten hebben nagelaten.

(2) Voor de censuur in Argentinië verwijzen we naar Andrés Avellaneda, *Censura, autoritarismo y cultura. Argentina 1960-1938*, deel 1, Buenos Aires: Centro Editor de América Latina, 1986.

(3) We analyseerden de volgende kranten: *Clarín*, *La Nación*, *La Razón* en *Crónica*. Ze worden alle vier in Buenos Aires uitgegeven en gelezen in het hele land. Verder selecteerden we de bladen *Gente*, *La Semana* en *Siete Días*. Het corpus is niet homogeen, maar geeft een overzicht van de gangbare praktijken in de berichtgeving over de slachtoffers in 1984.

(4) De CONADEP (nationale commissie voor verdwenen personen), die in december 1983 werd opgericht op initiatief van de Argentijnse president Raúl Alfonsín, voerde een onderzoek naar het lot van de verdwenen personen. Haar werk vormde de basis voor het rapport 'Nunca Más' (Nooit Meer, 1984). Het proces van de junta's (1985) beoogde de berechting van de militaire verantwoordelijken. Die processen werden geleid door de Federale Correctieel en Criminele Kamer van de hoofdstad.

(5) Voor meer informatie verwijst ik naar Sandra Raggio, 'La Noche de los Lápices. Del testimonio judicial del relato cinematográfico', in Claudia Feld & Jessica Stites Mor, *El pasado que miramos. Memoria e imagen ante la historia reciente*, Buenos Aires: Paidós, 2009, 45-76 en Emilio Crenzel, 'La víctima inocente. De la lucha antidictatorial al relato del Nunca más', in Id. (red.), *Los desaparecidos en la Argentina. Memorias, representaciones e ideas (1983-2008)*, Buenos Aires: Biblos, 2010, 65-83.

Sinds de herinvoering van de democratie in Argentinië, begin 1984, haalden de verdwijningszaken en de clandestiene repressie tijdens de dictatuur steeds vaker het nieuws in Argentinië. Voorheen hadden enkel mensenrechtenbewegingen aandacht voor de gebeurtenissen en verschenen verhalen en geruchten over de kwestie amper in de media. Tijdens de democratische transitie kon een ongecensureerde pers de thema's eindelijk ter sprake te brengen en de zaak ten gronde uitspitten². Dat gebeurde echter op een bijzondere manier: in plaats van onderzoek te doen naar de mechanismen van de staatsterreur, voerden de media een macaber en sensationeel schouwspel op – een 'horrorshow' volgens sommige commentatoren. In dit artikel onderzoeken we hoe de slachtoffers van de repressie precies werden beschreven, en op welke manier ze werden voorgesteld in de publieke ruimte.

Het onderzoek concentreert zich op

de berichtgeving in een aantal Argentijnse nieuwsbladen en kranten tussen januari en mei 1984³. We gaan na hoe de verschillende media de feiten interpreterden in een periode waarin men nog niet beschikte over de informatie die later het publieke discours over de dictatuur zou gaan bepalen, met name het rapport van de CONADEP uit september 1984 en het proces van de voormalige commandanten in 1985⁴.

De resultaten van die analyse gaan lijnrecht in tegen de hypothese die we vaak terugvinden in universitaire studies over de kwestie. Meestal gaat men ervan uit dat de slachtoffers in de vroege verhalen overwegend als 'onschuldig' werden voorgesteld⁵. Uit de analyse van de berichtgeving in die tijd blijkt echter dat de begrippen 'slachtoffer' en 'onschuldige slachtoffers' in de journalistieke verslaggeving vrijwel nooit voorkwamen. De gevangenen en verdwenen personen waren veeleer anonieme doden ('NN' – van het Latijnse *nomen nescio*, 'naam onbekend'), ontmenselijke,

Afbeeldingen over wat men de 'horrorshow' noemt. Dubbele bladzijde uit het tijdschrift *Gente*, 5 januari 1984, nummer 963, p. 68-69.

© Alle rechten voorbehouden

gefolterde subjecten zonder identiteit of geschiedenis, of net actieve figuren die tot op zekere hoogte zelf verantwoordelijk waren voor wat hen overkwam (het waren 'terroristen' of 'subversieve elementen').

Gezien de cruciale rol die de media speelden in de verspreiding van informatie bij het brede publiek, is het belangrijk dat we een duidelijk beeld schetsen van de 'herinneringsstrijd'⁶ die woedde in de beginperiode van de democratische transitie.

De 'NN' en de zoektocht naar verdwenen personen

Welke termen gebruikten de militairen dan zelf om de verdwenen personen

te benoemen? Toen mensenrechtenorganisaties uit Argentinië en het buitenland kritische vragen begonnen te stellen, hanteerde de krijgsmacht verschillende discursieve strategieën om de systematische verdwijning van mensen te verdoezelen en de beschuldigingen te ontcrachten. Soms ontkenden de militairen eenvoudigweg de aantijgingen. Op andere momenten trachtten ze de aanklagers in een slecht daglicht te stellen door hen 'als 'de dwaze moeders van de Plaza de Mayo' te bestempelen, of

(6) Elizabeth Jelin, *Los trabajos de la memoria*, Madrid en Buenos Aires: Siglo XXI, 2002.

(7) Valentina Salvi, *De vencedores a víctimas. Memorias militares sobre el pasado reciente en la Argentina*, Buenos Aires: Biblos, 2012.

het over een 'anti-Argentijnse campagne' te hebben. Soms probeerden ze ook de clandestiene repressie te rechtvaardigen door die voor te stellen als een heldhaftige strijd, een oorlog tegen 'subversieve elementen'. Ten slotte beweerden ze nog dat de ontvoeringen en folterpraktijken eigenlijk jammerlijke vergissingen waren, of uitspattingen van individuele personen⁷.

Op enkele uitzonderingen na heeft de Argentijnse pers ten tijde van de dictatuur dit discours overgenomen. Ze ging mee in de propaganda en ondersteunde de doofpotoperaties van de krijgsmacht, loog systematisch over het lot van de ver-

Vervolg op p.14 →

→ Vervolg van p.13

dwenen personen en verzon informatie over gevechten, waarbij ze de verdwenen personen voorstelde als ‘subversieve elementen die het leven hadden gelaten tijdens gewelddadige confrontaties’⁸. Om die misdaden te omschrijven, gebruikte het merendeel van de media in die tijd dezelfde woorden als degene die de vertegenwoordigers van de repressie hanteerden om hun acties te rechtvaardigen: zo sprak men over ‘de strijd tegen subversie’ of van ‘een vuile oorlog’, eerder dan over repressie of staats-terrorisme.

Op het einde van het militaire regime, in 1983, ontvingen verschillende rechtbanken aanvragen om massagraven en anonieme graven te openen op kerkhoven over het hele land. Families wensten dat er werk werd gemaakt van de identificatie van de lichamen, omdat ze vermoedden dat het om ‘verdwenen’ personen ging. Na de benoeming van president Raúl Alfonsín (december 1983) gingen de media steeds meer ruchtbaarheid geven aan de zaak. Tussen januari en mei 1984 maakten de kranten melding van opgravingen op meer dan veertig kerkhoven, in kleine en grote steden. In de eerste maanden van de democratische overgang had de pers het voornamelijk over de ongeïdentificeerde lichamen – ‘NN’. De term dook op in alle mogelijke media, van de geschreven pers tot de televisie, van de roddelbladen tot de kwaliteitskranten. Het meest gewelddadige element, zo blijkt uit een gedetailleerde analyse van de informatie die toen werd gepubliceerd, is de terugkerende beschrijving van de teruggevonden lichamen (verminkingen, afgehakte handen, doorboorde schedels). Niemand kende echter het verhaal achter deze gruwel, uitgevoerd door de vertegenwoordigers van de terreur.

De pers mocht de NN-kwestie dan wel voorstellen als een grote ‘onthulling’, het was onduidelijk wat er was gebeurd met de slachtoffers voor hun dood. Details

© Daniel Muzio

← Het proces van de voormalige hoofdverantwoordelijken in Argentinië, 1985. Getuigenis van de wetsgeneesheer Clyde Snow.

over de verdwijningen waren er niet, de journalisten tastten nog in het duister. Uiteraard was er op dat moment nog geen gestructureerde informatie voorhanden, en waren er nog geen processen gevoerd om de waarheid bloot te leggen. Toch is het opvallend dat de pers de resultaten van de opgravingen niet in verband heeft gebracht met het onderzoek dat eerder door mensenrechtenorganisaties was gevoerd en dat in beperkte kring bekend was. Hoewel de NN-lichamen dus een centrale plaats kregen in de berichtgeving, stelde niemand vragen over het repressieve regime dat aan de basis lag van het fenomeen.

Wat lezen we nu precies in de artikelen over de verdwijningszaken? Buiten de initialen ‘NN’ die telkens opduiken, zien we vooral veel cijfers. Steeds meer lichamen worden teruggevonden en opgegraven, en de ene krantenkop is al spectaculairder dan de andere: ‘482 NN-lichamen opgegraven op het kerkhof van La Plata tussen 1976 en 1982’; ‘240 niet-geïdentificeerde lichamen

begraven op twee kerkhoven in Mar del Plata tussen 1976 en 1983’; ‘NN-lichamen worden morgen opgegraven in Grand Bourg, mogelijk bevinden er zich 300 graven’⁹. De ‘illustratieve’ foto’s bij de berichten tonen open massagraven, delen van kerkhoven waar de aarde is omgewoeld, plastic zakken met menselijke resten, politieagenten en ambtenaren die beenderen weghalen.

De krant *Clarín* reserveert aparte rubrieken voor nieuws over de opgravingen aanspannen, anderzijds en over de rechtszaken die families van repressieslachtoffers aanspannen. De slachtoffers zelf worden opgedeeld in twee categorieën: ‘NN’ en ‘gevangenen/verdwenen personen’¹⁰. De scheiding tussen lichaam en identiteit, een gevolg van de gedwongen verdwijning, wordt op die manier weerspiegeld in de berichtgeving. ‘Identiteiten zonder lichamen, en lichamen zonder identiteiten’: dat was volgens het Argentijnse team van forensisch antropologen de balans van de verdwijningen¹¹. Familieleden konden de identiteit van de gezochte mensen wel staven – ze toonden hun foto’s, schreven hun naam op affiches, vertelden hun levensverhaal – maar vonden hun lichamen niet. Bovendien waren de opgegraven lichamen ontdaan van identiteitskenmerken. In de eerste maanden van de democratische overgang leken de media dus het discours en de logica van het repressieve regime over te nemen in hun beschrijving van de verdwenen personen.

(8) Estela Schindel, *La desaparición a diario. Sociedad, prensa y dictadura (1975-1978)*, Villa María: Eduvim, 2012.

(9) *La Razón*, 11 januari 1984, 6; 28 januari 1984, 6; 12 februari 1984, 6.

(10) Vgl. Roxana De Candia, *Cómo la prensa escrita argentina construye la categoría de desaparecido en dos momentos posteriores a finalizada la dictadura militar*, Universiteit van Buenos Aires: Mimeo, 2001.

(11) Darío Olmo, Maco Somigliana, ‘La huella del genocidio’, *Encrucijadas. Revista de la Universidad de Buenos Aires* 15, 2002, 24-35.

De foltering in het verhaal van de daders

In de periode die we onderzoeken, waren het voornamelijk de daders zelf die onthulden wat er met de slachtoffers was gebeurd tussen het ogenblik van hun verdwijning en het moment waarop de lichamen werden opgegraven. Tijdens de eerste maanden van 1984 publiceerden een aantal veelgelezen nieuwsbladen (onder andere *Gente*, *La Semana en Siete Días*) interviews met militairen die op verschillende niveaus betrokken waren bij de clandestiene repressie. Sommigen voerden een uitgesproken negationistisch discours, terwijl anderen bekenden hoe het eraan toe ging in de clandestiene gevangeniscentra¹². Dankzij die laatste verklaringen konden de mensen zich een duidelijker beeld vormen van de slachtoffers.

We concentreren ons nu op een reeks interviews met Raúl Vilariño die verscheen in *La Semana*. Vilariño, oud-korporaal van de marine, was mogelijks betrokken bij de ontvoeringen en moorden in de ESMA (Marine Werktuigkundigenschool)¹³. Vilariño gaf toe dat mensen werden ontvoerd en gefolterd, dat ze clandestien waren vermoord en hun lichamen verborgen. Toch was zijn getuigenis niet meer dan een opeenstapeling van losstaande feiten, en was het bijzonder moeilijk om zonder een ruimer interpretatiekader het systematische karakter van de gruweldaden in te schatten¹⁴.

La Semana leek bovendien zelf niet veel geloof te hechten aan de verklaringen van Vilariño. Hoewel de journalisten beweerden dat ze via de interviews de zaak zouden uitspitten en de ‘waarheid’ naar buiten zouden brengen, nam het tijdschrift, net als vele andere media op dat moment, een wantrouwige houding aan tegenover getuigenissen over de zaak (of die nu van slachtoffers kwamen, van daders of militaire leiders). In de ogen van de pers kon niemand de onbetwistbare waarheid vertellen.

© Becquer Casaballe

← Het proces van de voormalige hoofdverantwoordelijken in Argentinië, 1985.

Omdat Vilariño’s relaas zo lang en complex is, beperken we ons tot één bepaald element dat steeds terugkomt, namelijk de folterpraktijken waarvan de oud-korporaal getuige was in de ESMA.

Allereerst is het verhaal bijzonder gewelddadig. Vilariño beschrijft de lichamen van de slachtoffers op een gruwelijk gedetailleerde manier en hanteert een haast technisch jargon wanneer hij vertelt over de foltering, wat het verhaal alleen maar heftiger maakt. Bovendien schemeren ironie, spot en misprijzen door in zijn taalgebruik. Hij verwijst naar de gevangenen als ‘het meisje’ of ‘het juffertje’ (*la piba*), ‘de knul’ (*el pibe*), ‘de vent’ (*el tipo*). Soms noemt hij hen ‘terroristen’ of ‘subversieve figuren’ die het verdienden om zo behandeld te worden.

De manier waarop de beul vertelt over het extreme geweld dat in de clandestiene detentiecentra werd toegepast, verlengt het standpunt van de folteraar – hij wekt de wreedheid op een symbolische wijze opnieuw tot leven en zet door zijn rationalisaties de ontmenselijking van zijn gevangenen-verdwenen slachtoffers voort¹⁵. Niet alleen het taalgebruik van de beul is relevant in deze zaak – dat ligt enigszins binnen de lijn der verwachtingen – maar ook de houding van de journalist die als tussenpersoon en doorgeefluik fungeert. Herhaaldelijk vraagt die of Vilariño zich schuldig voelt, of hij zichzelf als een moordenaar ziet, of hij wroeging heeft. Toch lijkt het artikel in zijn geheel, door het soort vragen dat wordt gesteld en de bladopmaak (foto’s, tussentitels, hoofden, citaten), het standpunt van de dader geheel niet in vraag te stellen, maar veeleer te schragen. Op geen enkele manier is te merken dat de journalist het symbolische geweld van

het verhaal wil indammen. Het interview met de oud-korporaal, maar in principe het hele discours over deze periode, roept vragen op over de rol van de journalisten die deze gewelddadige verhalen en bijzonder gruwelijke getuigenissen over foltering en verdwijning publiceren.

Interpretatie van de politieke geschiedenis van de slachtoffers

Tot slot analyseren we een aspect dat kenmerkend is voor verschillende artikelen en interviews. De pers slaat namelijk vaak dezelfde ‘toon’ aan wanneer het over de slachtoffers gaat. Meer bepaald zijn journalisten geneigd om slachtoffers en beulen een gedeelde verantwoordelijkheid toe te wijzen voor de misdaden¹⁶. Hoewel globaal gezien de misdaden van de dictatuur maatschappelijk scherp veroordeeld wer-

Vervolg op p.16 →

(12) Naast de verklaringen van Vilariño, die we in detail zullen bespreken, publiceerde *La Semana* een interview met oud-marinier Claudio Vallejos (6(399), 26 juli 1984, 3-13), en verscheen in *Siete Días* een gesprek met een anonieme militair over de ESMA (15(864), 4 januari 1984, 4-7).

(13) *La Semana* publiceerde vier interviews met Vilariño op 5, 12 en 19 januari en 2 februari 1984.

(14) Het onderzoek van CONADEP heeft aangetoond dat die ontvoeringen, foltering en moorden een systematisch karakter hadden en op soortgelijke wijze plaatsvonden in meer dan 300 detentiecentra, verspreid over het hele land.

(15) Pilar Calveiro, *Poder y desaparición. Los campos de concentración en Argentina*, Buenos Aires: Colihue, 1998.

(16) In een andere context, waar we verder niet op ingaan, krijgt deze interpretatie de naam ‘theorie van de twee demonen’. De bedoeling is hier om enkele discourses te analyseren die in de media circuleerden, en die mee het klimaat schiepen waarin deze ‘theorie’ ontstond. Het concept van ‘staatsterrorisme’ dook pas veel later op in het politieke discours en in de verhalen die de pers publiceerde over de periode.

→ Vervolg van p.15

den en de media wel degelijk de intentie hadden om de acties van de krijgsmacht te 'onthullen' werden die acties toch niet altijd bestempeld als misdaden. Meer nog, in een aantal gevallen werd de schuld en de verantwoordelijkheid voor wat gebeurde op de ander afgeschoven: de onderdrukkers waren de 'beschuldigten' (die passief een actie ondergaan die anderen tegen hen hebben ondernomen), terwijl hun slachtoffers en de rechters die onderzoek deden naar de zaak, voorgesteld werden als de 'aanklagers' (actieve subjecten die een handeling uitvoeren die de daders nadeel kan berokkenen)¹⁷.

In de weinige teksten waarin overlevenden of familieleden van verdwenen personen het woord nemen, wordt nog een andere strategie gehanteerd. De nadruk komt dan niet zozeer te liggen op de wreedheid van de acties of op de schending van mensenrechten, maar op de politieke achtergrond van de gevangenen.

Soms zijn het de overlevenden zelf die hun militante verleden oprakelen, in de hoop hun verhaal inzichtelijk te maken en zich te profileren¹⁸. Hun politieke standpunten en militante acties uit het verleden vormen een wezenlijk onderdeel van hun identiteit, en doen in hun ogen geen afbreuk aan hun slachtofferstatuut. Integendeel, zonder informatie over hun politieke achtergrond is het volgens hen onmogelijk om werkelijk te begrijpen wat daar in de clandestiene gevangenschappen heeft plaatsgevonden¹⁹. Nochtans krijgt de verwijzing naar het militante verleden van de slachtoffers een heel andere betekenis in

de artikels uit het corpus. Daar is het veeleer een manier om de verdwenen personen en de overlevenden zelf verantwoordelijk te stellen, of toch minstens gedeeltelijk, voor de misdaden die tegen hen zijn begaan.

Dat argument is niet nieuw: het circuleerde voorheen al in militaire kringen en vormde een excuus voor de burgerbevolking om repressieve acties te ondersteunen. Een groot deel van de burgers schikte zich indertijd in het staatsterrorisme en hield zichzelf voor dat de slachtoffers schuld hadden aan wat hen was overkomen. Dat idee werd later fundamenteel tegengesproken door de CONADEP en vervolgens tijdens het proces tegen de ex-commandanten, maar het was wijdverspreid in de periode die we bestuderen. In de verklaringen van de overlevenden, die gelijktijdig verschenen met die van de onderdrukkers, werd de politieke identiteit van de slachtoffers daarom vaker aangevoerd als argument om de misdaden van het dictatoriale regime te rechtvaardigen. Doordat de media dit aspect telkens uitlichtten, botste het militantenverhaal van de gefolterde getuigen uiteindelijk met het slachtofferverhaal, dat de nadruk legde op het extreme geweld dat de gevangenen moesten ondergaan, op de schending van hun rechten en op hun lichamelijke en psychische lijden.

Besluit: de constructie van de slachtofferfiguur

In de strijd om de interpretaties van de misdaden van de dictatuur, lijken de geanalyseerde journalistieke verslagen verstrikt te zitten in een paradoxaal discours. De journalisten beschouwden het als hun missie om de 'waarheid' over het verleden bloot te leggen, maar omarmden in realiteit al te vaak het daderperspectief. Er bestond uiteraard verwarring over de verhalen die toen naar boven kwamen, want er was geen officiële consensus over de feitelijke waarheid. De pers koos in die omstandigheden voor spektakel en sensatie, en wist

de informatie die ze te pakken kreeg te 'verkoppen' als 'onthullingen'.

Door CONADEP en het proces van 1985 wonnen de getuigenissen van familieleden en overlevenden aan legitimiteit en geloofwaardigheid. De extreme ervaring van de slachtoffers werden daardoor voor het eerst erkend als een ervaring van lijden. Door een nieuwe versie van de verhalen naar voor te schuiven, kon stilaan afstand genomen worden van (en respect getoond worden voor) dit pijnlijke relaas. In dit geïnstitutionaliseerde discours, dat enkele maanden later tot stand kwam, was het beeld van het slachtoffer als gevangene-verdwenen persoon – en bovendien als onschuldige – overheersend, en dit verhaal werd door de media in de daarop volgende jaren overgenomen. De keerzijde van de medaille was ongetwijfeld de depolitiserings van de gevangene-verdwenen persoon en diens omvorming tot 'niet-handelend subject'. Misschien was in de gegeven omstandigheid, waarin de twee verhalen onverzoeenbaar leken, de nood om de verdwenen persoon van enige menselijkheid te voorzien belangrijker en dringender dan de behoefte om hem een politieke identiteit te geven. ■

Claudia Feld, CIS-CONICET/IDES
Vertaling: Anneleen Spiessens

Een uitgebreide versie van dit artikel werd gepubliceerd in het tijdschrift *Getuigen tussen geschiedenis en herinnering*, nummer 18, als deel van het themadossier 'In naam van de slachtoffers. Dictatuur en staatsregering in Argentinië, Chili en Uruguay' (coördinatie: Claudia Feld, Luciana Messina en Nadia Tahir). De inhoudstafel en de samenvatting vindt u op de website van de Stichting Auschwitz: www.auschwitz.be.

(17) Magazines kopten: 'Drie gefolterde personen en hun beschuldigten zitten tegenover elkaar' (*Gente* 969, 16 februari 1984, 32-33); 'De rechter die Camps ondervroeg neemt het woord' (*Gente* 963, 5 januari 1984, 79).

(18) Vgl. *Gente* 968, 9 februari 1984, 10-11 en 969, 16 februari 1984, 34-35.

(19) Vgl. het interview met Horacio Guillermo Cid de la Paz in *La Semana* 368, 22 december 1983, 36.

Een schuldige beeldvorming?

↑ Tijdschrift *Somos*, nummer 381, 6 januari 1984, p. 6

↑ Titelpagina van het tijdschrift *Satiricón*, nummer 30, februari 1984.

↑ Titelpagina van het tijdschrift *El Porteño*, nummer 26, februari 1994.

↓ Tijdschrift *Somos*, nummer 380, 30 december 1983, p. 12.

✓ Voor een goed begrip van teksten moeten leerlingen zich de concrete inhoud van de gehanteerde termen eigen maken. In woordenboeken en encyclopedieën of via digitale media zoeken ze de precieze woordbetekenis op van bijvoorbeeld *desaparecidos*, CONADEP, subversief, discours. De leerlingen maken zich ook enkele historische begrippen eigen, zoals 'de vuile oorlog', Raúl Alfonsín, de dwaze moeders van de Plaza de Mayo, de 'NN'.

✓ Leerlingen definiëren vervolgens de verschillende actoren in het debat: mensenrechtenactivisten, militairen, journalisten, regeringsleiders, drukkingsgroepen

Vervolg op p.18 →

→ Vervolg van p.17

– Welke rol spelen zij in het beschreven conflict?
– En hoe blijkt die rol uit hun taalgebruik?

✓ **Leerlingen wijzen daarbij de – soms onmiskenbare, soms onder de oppervlakte verborgen gebleven – verschillen in woordbetekenis aan.** Ze kunnen werken in tabellen (eerst het opgezochte woord, dan de concrete ('conventionele') betekenis, vervolgens de afwijkende ('subjectieve') betekenis en tenslotte de historische actor die een specifieke woordbetekenis hanteert). Daarbij kan gedacht worden aan termen als 'het meisje', 'het juffertje', 'de knul', 'de vent', 'terroristen', 'subversieve figuren', de 'vuile oorlog', de 'repressie', 'staatsterrorisme', 'beschuldigden' versus 'aanklagers'.

✓ **Leerlingen kunnen die semantische verschuivingen ook toepassen op beeldmateriaal.** Foto's en bewegende beelden zijn niet neutraal, maar geven de (politieke, economische, religieuze, commerciële) standpunten van de actoren weer. Hieronder vindt u enkele voorbeelden; ze kunnen eventueel op voorstel van de leerlingen aangevuld worden met foto's van andere historische gebeurtenissen. Ter vergelijking kan de leraar iconografisch materiaal aanbieden waarop de bevrijding van de kampen te zien is, om na te gaan in welke specifieke contexten ze werden gebruikt. Marie-Anne Matar-Bonnucci analyseert de eerste foto's van de NS-concentratiekampen, die vanaf 1945 in de Franse pers verschenen, en plaatst het symbolische gebruik van de beelden tegenover hun informatieve gebruik. Ze concludeert: "Soms worden ze oneigenlijk gebruikt, of zonder legende – zo lijkt het alsof ze vrij inwisselbaar zijn. Op die manier worden de foto's vooral gebruikt als emble-

matische iconen van de NS-wreedheid, en niet als documenten die gebruikt kunnen worden om het concentrationnaire systeem in al zijn complexiteit en in zijn dubbele hoedanigheid – concentratie en uitroeiing – te leren begrijpen".⁽¹⁾ Bij de analyse van het beeldmateriaal kan rekening worden gehouden met onder meer: sensatievorming, gebrek aan (of benadrukking van een bijzondere) context, de invalshoek van de fotograaf, het tijdstip (kort of lang na de feiten) en de plaats (in welke krant, tegenstelling links-rechts, regeringsgezind-oppositie, elite-massa, sociaal-economisch-commercieel) van publicatie...

(1) Marie-Anne Matar-Bonnucci, "Le difficile témoignage par l'image", Marie-Anne Matar-Bonnucci en Edouard Lynch, *La libération des camps et le retour des déportés*, Parijs, Editions Complexe, 1995, p. 87. Zie ook: Claudia Feld, "Quand la télévision argentine convoque les disparus. Modalités et enjeux de la représentation médiatique d'une expérience extrême", *Le temps des médias*, nummer 6, 2006/1, http://www.cairn.info/zen.php?ID_ARTICLE=TDM_006_0188.

Uitbreiding : de huidige beeldvorming van het slachtoffer

✓ **De leerlingen worden gevraagd om twee soorten afbeeldingen te bestuderen:** foto's van personen en 'lege' silhouetten die slachtoffers voorstellen. Volgende links kunnen hierbij nuttig zijn:

www.desaparecidos.org/arg/victimias/eng.html

www.du.edu/korbel/hrhw/volumes/2009/druliolle-2009.pdf

www.afterall.org/journal/issue.25/photographs-and-silhouettes-visual-politics-in-the-human-rights-movement-of-argentina

✓ **De leerlingen kunnen het doel en de impact van die voorstellingen analyseren op basis van de volgende vragen :**

– Wat is het effect van de verpersoonlijking van de slachtoffers? Welke informatie wordt meegegeeld? Verwijzen ze naar een

persoonlijke situatie en/of naar een politieke activiteit? Hoe verhouden ze zich tot de huidige voorstelling van de slachtoffers? Geven ze een actieve of eerder passieve indruk van de slachtoffers?

– Waar vindt men de 'lege' silhouetten van de slachtoffers terug? In welke mate en op welke wijze verbeelden ze de slachtoffers? Wat is het doel van deze voorstellingswijze? Wat betekent ze voor de omschrijving van het slachtoffer in de huidige Argentijnse samenleving? ■

Fransiska Louwagie, Lecturer in French Studies, Stanley Burton Centre for Holocaust and Genocide Studies, University of Leicester

Fabian Van Samang, Doctor in de geschiedenis en leerkracht in het Klein Seminarie Roeselare

NUTTIGE REFERENTIES

- www.memoriaabierta.org.ar
- www.comisionportlamemoria.org
- www.espaciomemoria.ar
- <http://revista.historiayjusticia.org>
- <http://memoria.ides.org.ar/>
- www.riehr.com.ar/index.php

WEDSTRIJD SCHREEUW HET UIT TEGEN ONRECHT!

“Beeld je in... Je wordt wakker, staat op en gaat de straat op. Overal waar je kijkt, zie je hem. In straten en op pleinen, in bussen en op trams. De engel van Hernández-Salazar. Zijn vleugels zijn schouderbladen van vermoorde indianen. Hij schreeuwt het onrecht uit. Die engel hangt er niet zomaar. Hij roept je op: "Blijf niet afzijdig! Laat van je horen! Opdat iedereen het weet! En niet onverschillig blijft." En jij? Welk onrecht wil jij uitschreeuwen? Mobiliseer je klas of jeugdbeweging en breng jullie street art in de stad.”

Schreeuw het uit tegen onrecht!

Oproep: Kazerne Dossin zoekt geëngageerde jongeren met creatief talent. Jullie uitdaging: de hele stad vullen met jullie stem. Wat verontwaardigt jou? Tegen welk onrecht wil jij je stem verheffen? Breng een groep mensen bij elkaar en vertaal jullie stem in street art: kunst in de publieke ruimte die de samenleving wakker schudt.

Maak een foto van jullie street art en zet hem op op de website van Kazerne Dossin (vanaf 30 september tot 22 maart). De beste inzendingen worden vanaf 1 december tot 22 maart tentoongesteld in Kazerne Dossin! Doe mee en win een street art workshop van Graffiti vzw waarbij je verschillende street art technieken aanleert en toepast bij jou in de buurt! ■

MEER INFO

- www.kazernedossin.eu

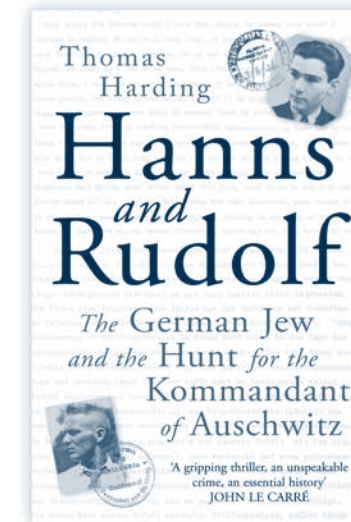

© Alle rechten voorbehouden / Daniel Hernández-Salazar

Boek HANNES EN RUDOLPH

In 2006, bij het overlijden van zijn grootvader Hanns, een Engelse jood van Duitse origine, ontdekt Thomas Harding tot zijn enorme verbazing dat de overledene een nazi-jager was: hij was het die Rudolf Höss, de voormalige kampcommandant van Auschwitz, had opgespoord. Gegrepen door die miskende episode uit zijn familiegeschiedenis start Harding een grootschalig onderzoek, om te achterhalen hoe de geschiedenissen van deze twee mannen op een cruciaal ogenblik in de geschiedenis in elkaar overliepen. Het resultaat is een verbazingwekkend dubbelverhaal. Het brengt het relaas van twee mannen, twee levens, die men als lezer stap voor stap volgt. Maar finaal convergeren de twee verhalen – op een koude winternacht in 1946 ontmaskert Hanns de commandant in de boerderij waar hij zich schuilhoudt en levert hem over aan justitie. Een diepgaand verhaal, dat

ingaat op de grote vraag naar de banaliteit van het kwaad, het evenwicht tussen recht en wraak, de grens die goed van kwaad scheidt, adembenemend ingekleed door treffende scènes die zo uit de beste thriller zouden kunnen komen. ■

Thomas Harding, Hanns en Rudolf. Een Duitse jood en zijn jacht op de commandant van Auschwitz. Arbeiderspers, 2014, 368 p.

© Georges Boschloos

© Alle rechten voorbehouden

Evenement

**38ste
STUDIEREIS
NAAR
AUSCHWITZ**

In 2015 organiseren de Stichting Auschwitz en de vzw Auschwitz in Gedachtenis hun 38ste studiereis tijdens de Paasvakantie. De reis zal vijf dagen duren, van maandag 6 t/m vrijdag 10 april.

Onze omkadering wil het evenwicht bewaren tussen objectieve verklaring en subjectieve betrokkenheid, het rationele en het emotionele aspect. Meer dan 2 000 docenten en pedagogen hebben al aan deze studiereizen deelgenomen. ■

MEER INFO

_ nathalie.peeters@auschwitz.be

Liefdadigheidsavond onder de Hoge Bescherming van Zijne Majesteit de Koning
EEN TREIN NAAR DE HERINNERING

In mei 2015 organiseren de Vzw Auschwitz in Gedachtenis, de Stichting Auschwitz, het IV-NIOOO en het FIR gezamenlijk de tweede editie van de TREIN DER 1000.

Een trein zal uit Brussel vertrekken met aan boord 1000 jongeren uit België en andere Europese landen. De trein zal een reis afleggen van ongeveer 24 uur alvorens in Polen aan te komen waar de jongeren het museum van Auschwitz-Birkenau zullen bezoeken, in bijzijn van de laatste overlevenden, om er de 70ste verjaardag van de bevrijding van de kampen te herdenken.

De organisatie Hand-in-Hand Concerts van Mevrouw Martha Argerich steunt dit project en de wereldberoemde muzikant Mischa Maisky stelt al zijn talent te onzer

beschikking, samen met zijn dochter Lily Maisky, zijn zoon Sascha Maisky en Nathan Braude, voor een unieke philanthropische avond in het Théâtre de Liège.

Dit is een gebeuren dat u absoluut niet mag missen! Wacht niet om uw plaatsen te reserveren uitsluitend op volgend adres: billetterie@theatredeliège.be ■

PRAKTISCH

- _ 12 januari 2015 – 20u
- _ Théâtre de Liège – Place du Vingt-Août 16 – 4000 Luik
- _ Prijs: 30 € / 19 € voor de - 18 jarigen
- _ billetterie@theatredeliège.be
- _ Met de steun van Martha Argerich

CONTACTINFORMATIE

VZW Auschwitz in Gedachtenis
– Stichting Auschwitz,
Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel

Tel: 02/5127998
Fax: 02/5125884

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

Eindredactie: Henri Goldberg, Philippe Mesnard
Hoofdreductie: Fransiska Louwagie, Fabian Van Samang
Redactiesecretaris: Frédéric Crahay
Redactiecomité Sporen van herinnering: Dirk Lagast, Frédéric Crahay, Sylvain Keuleers, Marjan Verplanck
Graficus: Yann Collin (<http://yanncollin.prosite.com>)
Drukker: Hayez (www.hayez.be)

